УДК 343.982:351.746.2:343.351
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-1.25

ІВАЩЕНКО Ю.М.

ПОШУК, ВІДСТЕЖЕННЯ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ ЯК ПРОЯВ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ НАЦІОНАЛЬНИМ АГЕНТСТВОМ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ВИЯВЛЕННЯ, РОЗШУКУ Й УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ, ОДЕРЖАНИМИ ВІД КОРУПЦІЙНИХ ТА ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ І ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ

SEARCH, TRACKING AND IDENTIFICATION OF CRIMINAL PROCEEDS AS MANIFESTATION OF THE USE OF FINANCIAL INVESTIGATIONS BY THE NATIONAL AGENCY OF UKRAINE FOR FINDING, TRACING AND MANAGEMENT OF ASSETS DERIVED FROM CORRUPTION AND OTHER CRIMES AND THE STATE FINANCIAL MONITORING SERVICE OF UKRAINE

Публікацію присвячено актуальним питанням діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів і Державної служби фінансового моніторингу України за напрямом пошуку, відстеження та ідентифікації злочинних доходів. Проведено структурно-порівняльний аналіз діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів і Державної служби фінансового моніторингу України з пошуку, відстеження та ідентифікації злочинних доходів у рамках їхньої компетенції.

Визначено способи й методи, які використовують обидві установи в ході здійснення діяльності з пошуку, відстеження та ідентифікації злочинних доходів. Проаналізовано процесуальний статус активів, на які спрямована діяльність кожної з установ.

Проведено дослідження того, за яких обставин відбувається включення в процес пошуку, відстеження та ідентифікації кримінальних доходів та участь у ньому кожного з відомств. Встановлено спільні й відмінні ознаки в діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів і Державної служби фінансового моніторингу України з пошуку, відстеження та ідентифікації активів, які визначають специфіку кожної установи дотично до цієї діяльності й впливають на випадки й умови, за яких відбувається їх участь у процесі пошуку, відстеження та ідентифікації кримінальних доходів під час різних слідчих ситуацій, що відбуваються в ході проведення паралельних фінансових розслідувань предикатних злочинів і злочинів із легалізації кримінальних коштів.

Досліджено зв'язок між предикатними злочинами й злочинами з легалізації кримінальних коштів. Зазначається про можливість проведення фінансового розслідування паралельно з основним розслідуванням як стосовно злочинів із відмивання злочинних коштів, так і стосовно предикатних злочинів.

Встановлено, що основним призначенням фінансових розслідувань у контексті проведення паралельних фінансових розслідувань вбачається виділення роботи зі злочинними доходами з метою подальшого позбавлення злочинців таких доходів в окремий спеціальний напрям діяльності правоохоронних органів. Пропонується думка, згідно з якою в результаті такої роботи відбувається нейтралізація або мінімізація негативних економічних наслідків злочинної діяльності.

© ІВАЩЕНКО Ю.М. – науковий співробітник відділу з вивчення проблем захисту національних інтересів в економічній сфері та протидії корупції (Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України)

Автором запропоновано власне бачення діяльності з пошуку, відстеження та ідентифікації доходів, отриманих кримінальним шляхом, як прояву використання фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності.

Ключові слова: *фінансове розслідування, паралельне фінансове розслідування, пошук, відстеження та ідентифікація злочинних доходів, виявлення та розшук активів, предикатний злочин, злочин із легалізації (відмивання) злочинних коштів.*

The publication is devoted to actual questions of activities of the National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes (ARMA) and the State Financial Monitoring Service of Ukraine (SFMS) in the direction of search, tracking and identification of criminal proceeds. Structural and comparative analysis of activities of ARMA and SFMS for search, tracking and identification of criminal proceeds within their competence has been conducted.

Methods and techniques used by both institutions in the course of carrying out of their activities for search, tracking and identification of criminal proceeds have been determined. Procedural status of the assets at which the activities of each institution are aimed has been analyzed.

The study of the circumstances under which inclusion in the process of search, tracking and identification of criminal proceeds and participation in it of each authority has been conducted. Common and distinctive features in the activities of ARMA and SFMS for search, tracking and identification of assets that determine the specifics of each institution in relation to these activities and affect the cases and conditions under which they participate in the search, tracking and identification of criminal proceeds during various investigative situations that take place in the course of conducting parallel financial investigations of predicate offences and crimes of legalization of criminal funds have been found.

Connection between predicate offences and crimes of legalization of criminal proceeds has been studied. The possibility of conducting financial investigation in parallel with main investigation of both crimes of laundering of criminal proceeds and predicate offenses is noted.

It has been found that main purpose of financial investigations in the context of parallel financial investigations is perceived as separating of work with criminal proceeds in order to further deprive criminals of such proceeds in a separate special area of law enforcement. The opinion is offered according to which neutralization or minimization of negative economic consequences of criminal activity as a result of such work is taking place.

The author proposed his own vision of activity for search, tracking and identification of proceeds derived in a criminal way as manifestation of the use of financial investigations in law enforcement.

Key words: *financial investigation, parallel financial investigation, search, tracking and identification of criminal proceeds, finding and tracing of assets, predicate offence, crime of legalization (laundering) of criminal proceeds.*

Вступ. Під фінансовими розслідуваннями розуміється дослідження фінансової інформації з метою виявлення та розслідування злочинів, що містять фінансову складову частину [1]. Іншими словами, це застосування спеціальних знань для дослідження економічних нюансів кримінальної діяльності під час розслідування злочинів, які вчиняються насамперед, але не виключно, у фінансовій / економічній сфері.

Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (далі – ФАТФ) дає визначення «паралельне фінансове розслідування» – це проведення фінансового розслідування разом або в контексті (традиційного) кримінального розслідування з відмивання коштів, фінансування тероризму й / або предикатного (-их) злочину (-ів) [2]. З наведеної дефініції видно, що проведення фінансового розслідування синхронно з «традиційним» («основним») розслідуванням можливе як стосовно злочинів із відмивання / легалізації коштів, так і стосовно предикатних (або основних, оригінальних, попередніх) злочинів. Підтвердженням цьому є та обставина, що в обох згаданих випадках правоохоронним органам доводиться мати справу з доходами, отриманими через кримінальну діяльність, зокрема відстежувати їх та встановлювати їхній зв'язок із фігурантами

кримінальних проваджень. Зважаючи на це, основним призначенням фінансових розслідувань у контексті проведення паралельних фінансових розслідувань вбачається виділення роботи зі злочинними доходами з метою подальшого позбавлення злочинців таких доходів в окремий спеціальний напрям діяльності правоохоронних органів. У результаті такої роботи відбувається нейтралізація або мінімізація негативних економічних наслідків злочинної діяльності.

Можливість проведення фінансових розслідувань стосовно обох вищезазначених видів злочинної діяльності зумовлюється також тою обставиною, що між предикатними злочинами й злочинами з легалізації зазвичай існує стійкий взаємозв'язок, який пояснюється тим, що, з одного боку, злочини з відмивання незаконно отриманих коштів є наслідком скоєння оригінальних злочинів і, відповідно, їх ознаки часто виявляються під час розслідування фактів скоєння останніх, а з іншого боку, в ході розслідування легалізації злочинних доходів часто виявляються ознаки основного злочину, який слугував джерелом виникнення таких доходів. У будь-якому випадку, в кожній із цих ситуацій перед правоохоронною системою окрім притягнення винних до відповідальності стоїть також завдання позбавити правопорушників активів, здобутих злочинним шляхом. Виконання цього завдання своєю чергою неможливе без попереднього пошуку, відстеження таких активів і встановлення їх зв'язку з кримінальною діяльністю. Іншими словами, для того, щоб у правопорушників вилучити незаконно отримані доходи, їх спочатку необхідно знайти й ідентифікувати як такі, що пов'язані зі злочином.

Оскільки змістом фінансових розслідувань можна вважати застосування спеціальних економічних знань під час розслідування злочинів, а їх основним призначенням – роботу правоохоронців зі злочинними доходами, спрямовану, зокрема, на позбавлення злочинців таких доходів, діяльність відповідних компетентних суб'єктів з їх пошуку, відстеження та ідентифікації являє собою, на думку автора, типовий приклад використання фінансових розслідувань у правоохоронних органів.

Згідно зі світовою практикою, пошуком, відстеженням та ідентифікацією доходів, отриманих через злочинну діяльність, займається окрім правоохоронних органів низка спеціально призначених для цього інституцій. Це, зокрема, установи з повернення активів (Assets Recovery Office, ARO) та підрозділи фінансової розвідки (Financial Intelligence Unit, FIU). В Україні такими установами є Національне агентство України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, або Агентство з розшуку й менеджменту активів (далі – АРМА й Агентство) – вітчизняний офіс із повернення активів – і Державна служба фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг, ДСФМ) – вітчизняний підрозділ фінансової розвідки. На думку автора, насамперед саме ці органи через своє спеціальне призначення в ході здійснення своїх повноважень застосовують фінансові розслідування як спеціальні економічні знання.

Дослідження, присвячені правовому статусу АРМА й ДСФМ, тією чи іншою мірою проводили С.М. Клімова, Р.В. Гречанюк, О.В. Гулак і М.В. Нікулін, О.І. Резнікова й Д.А. Липало, В.В. Власюк, А.Т. Ковальчук, М.В. Борець, В.М. Берізко й інші. Окремі аспекти фінансових розслідувань у своїх дослідженнях розглядали С.І. Лепський, О.Є. Користін, В.А. Некрасов, О.В. Халін та інші.

Як Агентство, так і Держфінмоніторинг у процесі пошуку, відстеження та ідентифікації активів використовують багато схожих прийомів і методів роботи. Зокрема, вони встановлюють економічні схеми вчинення злочинів, проводять фінансовий аналіз бізнес-операцій юридичних і фізичних осіб, в тому числі в історичній динаміці, створюють фінансовий профіль фігурантів справи, встановлюють кінцевих бенефіціарних власників компаній і майна, виявляють ознаки фіктивності й удаваності правочинів, сумнівності операцій з активами, відстежують рух грошових потоків, вивчають інші операції з активами, визначають помилки, необґрунтовані відхилення, непідтверджені операції в бухгалтерській і фінансовій звітності, використовують інформацію з різноманітних інформаційних баз, реєстрів, банків даних, здійснюють аналіз і синтез різної інформації в галузі фінансів та економіки, яка є необхідною для цілей ідентифікації активів тощо. Обидві інституції використовують спеціальне експертне програмне забезпечення, яке за допомогою використання сучасних інформаційно-аналітичних технологій здатне здійснювати одночасну обробку багатьох масивів інформації та за її результатами видавати певні рішення. Очевидно, що існування в діяльності обох органів схожого інструментарію для пошуку, відстеження та ідентифікації нелегальних активів пояснюється призначенням будь-якого фінансового розслідування – роботою зі злочинними доходами, за підсумками якої здійснюється їх вилучення в правопорушників.

Постановка завдання. Беручи до уваги ту обставину, що й Агентство, й Держфінмоніторинг у процесі виконання своїх визначених законодавством функціональних завдань здійснюють у тому числі діяльність із пошуку, відстеження та ідентифікації коштів, здобутих кримінальним шляхом, а також те, що в обох інституціях для її проведення застосовується схожий арсенал засобів, викликає інтерес вивчення питання щодо визначення конкретної ролі й місця, які займає кожен з органів у цій роботі, й з'ясування обставин, які зумовлюють специфіку кожної з установ. Зокрема, видається цікавим проведення дослідження того, в яких випадках і за яких умов відбувається включення в процес пошуку, відстеження та ідентифікації активів та участь у ньому кожного із цих відомств. Для цього порівняємо й проаналізуємо окремі аспекти діяльності обох структур з урахуванням окреслених законодавством мети їх функціонування та повноважень і різних варіантів слідчих ситуацій, які виникають під час досудового розслідування як предикатної злочинної діяльності, так і кримінальної діяльності з відмивання коштів.

Результати дослідження. Згідно із Законом України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII (далі – Закон № 772-VIII) Агентство є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, й / або у сфері управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано в кримінальному провадженні чи стягнено за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [3].

Згідно з Положенням «Про Державну службу фінансового моніторингу України», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537, Держфінмоніторинг є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму й фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [4].

Як видно з наведених визначень, діяльність АРМА спрямована насамперед на виявлення та розшук активів, одержаних від корупційних та інших злочинів, а діяльність Держфінмоніторингу – на запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Тобто в контексті пошуку, відстеження та ідентифікації незаконних доходів основна увага Агентства сконцентрована на злочинах, внаслідок яких виникли такі доходи, тобто на предикатних злочинах, натомість головним об'єктом уваги Держфінмоніторингу є кримінальна діяльність із відмивання таких доходів.

Водночас, незважаючи на те, що обидва органи мають свій першочерговий об'єкт уваги, кожен із них в ході своєї діяльності з пошуку, відстеження та ідентифікації кримінальних коштів може виявляти ознаки злочинної діяльності, яка стосується як відмивання, так і предикату.

Для ДСФМ така можливість прямо передбачена профільним законодавством. Так, згідно з п. 5 ч. 2 ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06 грудня 2019 р. № 361-IX (далі – Закон № 361-IX) Держфінмоніторинг у разі наявності достатніх підстав вважати, що фінансова операція або клієнт пов'язані з вчиненням кримінального правопорушення, що не стосується легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, подає інформацію до відповідного правоохоронного або розвідувального органу України як узагальнені матеріали або додаткові узагальнені матеріали [5]. А відповідно до п. 5 розділу II Порядку надання та розгляду узагальнених матеріалів, затвердженого спільним наказом Міністерства фінансів України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України від 11 березня 2019 р. № 103/162/384 (далі – Порядок № 103/162/384), узагальнені матеріали обов'язково мають містити в тому числі такі відомості, як опис суті фінансової операції або сукупності фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з предикатним злочином і між собою, з відбиттям дати й суми, на яку проведено фінансові операції, місця та обставин їх здійснення, взаємовідносин, а також зв'язків між особами, які їх вчинили; опис достатніх підстав, які дають можливість вважати, що фінансові операції або сукупність фінансових операцій можуть бути пов'язані з предикатним злочином і між собою [6].

Можливість виявлення Держфінмоніторингом ознак не тільки відмивання кримінальних коштів, але й предикатної злочинної діяльності підтверджує також оприлюднена практика його роботи. Наприклад, зі звітних матеріалів ДСФМ вбачається, що узагальнені матеріали й додатко-

ві узагальнені матеріали, які подаються нею до правоохоронних органів, стосуються фінансових операцій, пов'язаних не лише з легалізацією коштів, але також із вчиненням інших злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України. Так, Держфінмоніторингом протягом 2019 р. підготовлено й спрямовано до правоохоронних органів 893 матеріали. У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, становить 63,0 млрд грн; сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з учиненням іншого злочину, визначеного Кримінальним кодексом України, становить 29,2 млрд гривень [7].

Що стосується АРМА, то в профільному законодавстві про можливість виявлення ним ознак відмивання коштів, одержаних від корупційних та інших злочинів, спеціально не згадується. Проте можливість такого виявлення видається для Агентства цілком реальною, зважаючи на те, що безпечне використання доходів, отриманих у кримінальний спосіб, як правило, потребує попереднього їх відмивання. Свідченням реальності цієї можливості слугує і те, що на сайті АРМА можна побачити практичні приклади успішних кейсів із реалізації функції виявлення та розшуку активів, у процесі яких не лише виявляються незаконно отримані кошти й встановлюються схеми здійснення основної злочинної діяльності, але також встановлюються ознаки діяльності з подальшої легалізації цих коштів [8].

З наведеної в профільному законодавстві термінології можна також помітити, що пошук, відстеження та ідентифікація кримінальних активів як безпосередня мета діяльності прямо визначена на законодавчому рівні лише для АРМА. Дотично до досліджуваної діяльності Закон № 772-VIII оперує термінами «виявлення активів» і «розшук активів». Зокрема, визначено, що виявлення активів – це діяльність із встановлення факту існування активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, а розшук активів – це діяльність із визначення місцеперебування активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Щодо ДСФМ, термін «пошук, відстеження та ідентифікація» активів у спеціальному законодавстві не згадується як безпосередня мета діяльності цієї структури. Мало того, Закон № 361-IX взагалі не містить визначень ані «пошук», «відстеження» чи «ідентифікація», ані «виявлення» чи «розшук». Проте така діяльність видається для цього органу цілком органічною з огляду на його основне призначення – запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Адже в ході здійснення діяльності із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, Держфінмоніторинг серед іншого проводить свої фінансові розслідування, в ході яких часто виявляє переміщення активів сумнівного походження, зокрема бачить рух коштів, які можуть бути одержані внаслідок вчинення предикатних злочинів.

Досліджуючи діяльність АРМА й ДСФМ у контексті пошуку, відстеження та ідентифікації злочинних коштів, слід зазначити, що ні Агентство, ні Держфінмоніторинг не є правоохоронними органами, тобто вони не проводять оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, не встановлюють склад злочину, вину особи тощо. Як АРМА, так і ДСФМ не мають статусу учасників кримінального провадження та не є самостійними суб'єктами в прийнятті процесуальних рішень під час проведення правоохоронними органами досудового розслідування, натомість діють за дорученнями, зверненнями й запитами правоохоронних органів. Наприклад, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 9 Закону № 772-VIII Агентство здійснює заходи з виявлення, розшуку активів за зверненням слідчого, детектива, прокурора, суду (слідчого судді). А для Держфінмоніторингу одним з основних джерел вхідних потоків інформації для аналізу є інформація, яка надходить від правоохоронних органів. Так, згідно з п. 6 розділу II Порядку № 103/162/384 під час формування узагальнених матеріалів для здійснення аналізу фінансових операцій Держфінмоніторингом використовується інформація, надана правоохоронними або іншими державними органами (їх підрозділами), про фінансові операції, стосовно яких є підозра, що вони пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму й фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення та / або з особами, щодо яких застосовано міжнародні санкції. Наведене свідчить про те, що, незважаючи на самостійність і незалежність обох інституцій, їхня робота має певною мірою допоміжний характер щодо діяльності правоохоронних органів.

Схожою рисою в діяльності АРМА й ДСФМ є можливість здійснення ними міжнародного співробітництва з аналогічними органами в іноземних державах. Таке співробітництво відбувається поза межами міжнародної правової допомоги, яку надають один одному правоохоронні

органи різних держав під час досудового розслідування. Його призначенням є в тому числі швидкий обмін інформацією про активи, які можуть мати злочинне походження закордоном. Отримані в такий спосіб дані зазвичай мають характер оперативної інформації, тобто не можуть бути використані як доказ у кримінальному провадженні, але є достатніми для накладення арешту на активи або зупинення фінансових операцій. Таке співробітництво через механізми транскордонного обміну інформацією з установами, аналогічними АРМА й ДСФМ, здійснюється безпосередньо один з одним або через спеціалізовані міжнародні мережі. Наприклад, для Держфінмоніторингу основною мережею для такої транскордонної взаємодії є Егмонтська група – міжнародне неформальне об'єднання підрозділів фінансової розвідки, метою якого є покращення співробітництва у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, а також сприяння впровадженню національних програм у цій сфері, а для АРМА – Камденська міжвідомча мережа з питань повернення активів (CARIN) – неформальна мережа, яка містить експертів у сфері розшуку незаконних активів та є центром кращих практик із повернення активів, отриманих злочинним шляхом, і має на меті підвищення ефективності зусиль держав-членів в їхній діяльності, спрямованій на позбавлення злочинців незаконних доходів.

Повноваження обох інституцій у сфері забезпечення міжнародного співробітництва визначені профільним законодавством. Так, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 16 Закону № 772-VIII АРМА забезпечує співробітництво з міжнародними, міжурядовими організаціями, мережами, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку й управління активами, в тому числі з Камденською міжвідомчою мережею з питань повернення активів (CARIN), та представляє Україну в цій організації. А відповідно до ч. 9 ст. 31 Закону № 361-IX Держфінмоніторинг у межах своїх повноважень забезпечує співробітництво з міжнародними, міжурядовими організаціями, залученими у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, в тому числі з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітетом експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок.

Подібною рисою АРМА й ДСФМ в аспекті їхньої діяльності з пошуку, відстеження та ідентифікації незаконних активів є те, що за її результатами можливий арешт таких активів у кримінальному процесі з метою їхнього подальшого арешту й конфіскації, який здійснюється на підставі ухвали суду, слідчого судді за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням із прокурором. Наприклад, згідно із ч. 2 ст. 171 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів із метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом вимоги необхідної інформації в Національного агентства України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [9]; згідно з п. 1 ч. 1 ст. 16 Закону № 772-VIII із метою виявлення та розшуку активів АРМА взаємодіє з органами, що здійснюють досудове розслідування, прокуратурою, судами з метою накладення арешту на такі активи та їх конфіскації. А відповідно до ч. 9 ст. 23 Закону № 361-IX правоохоронні органи протягом строку продовження зупинення відповідних фінансових операцій (видаткових фінансових операцій) здійснюють досудове розслідування та в разі, якщо наявні обґрунтовані підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення та накладено арешт на відповідні рахунки в порядку, встановленому КПК України, інформують про це Держфінмоніторинг протягом двох робочих днів із дня винесення судом ухвали про арешт майна із зазначенням її номера й дати; в разі накладення в порядку, встановленому КПК України, арешту на рахунки клієнта, операції по яких зупинено, суб'єкт первинного фінансового моніторингу інформує про це Держфінмоніторинг у день надходження для виконання ухвали суду про арешт майна із зазначенням її номера й дати.

Як видно, діяльність Агентства й Держфінмоніторингу з пошуку, відстеження та ідентифікації нелегальних активів має певні схожі ознаки, які зумовлені існуванням зв'язку між оригінальними злочинами й злочинами з відмивання незаконних коштів і призначенням будь-якого фінансового розслідування – роботою з кримінальними доходами. Водночас така діяльність обох інституцій має і суттєві відмінності, наявність яких викликана різним статусом та основним призначенням кожного з відомств.

Насамперед варто звернути увагу на момент, з якого кожен із цих органів у межах окреслених профільними Законами повноважень і компетенції включається в процес пошуку, відстеження та ідентифікації активів.

Щодо ДСФМ, такий момент залежить від суб'єкта, від якого до Держфінмоніторингу надходить інформація, на основі якої формуються узагальнені матеріали, які надалі передаються правоохоронним органам. Тут можливі два основних варіанти.

У першому випадку інформацію для аналізу надають суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 8 Закону № 361-IX суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний повідомляти ДСФМ про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, – порогові фінансові операції, підозрілі фінансові операції (діяльність).

У другому випадку інформація для формування узагальнених матеріалів надходить від правоохоронних органів. Це відбувається, наприклад, тоді, коли в правоохоронного органу є підозри, що та чи інша фінансова операція пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом. Згідно з Додатком 1 до Порядку № 103/162/384 інформація про такі фінансові операції має бути отримана, зокрема, в разі здійсненні кримінального провадження за ознаками предикатного злочину.

Перший з описаних варіантів моменту початку роботи ДСФМ передбачає, що на момент надходження до Держфінмоніторингу інформації для підготовки узагальнених матеріалів відкрите кримінальне провадження ще відсутнє. Відповідно, діяльність ДСФМ з опрацювання наданих суб'єктом первинного фінансового моніторингу відомостей не пов'язана з наявністю будь-якої кримінальної справи й не зумовлена обов'язковим існуванням розпочатого досудового розслідування. Враховуючи те, що згідно з п. 61 ч. 1 ст. 1 Закону № 361-IX узагальнені матеріали Держфінмоніторингу є джерелом обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення та дають підстави слідчому, прокурору розпочати досудове розслідування, а також те, що передача узагальнених матеріалів до правоохоронних органів є квінтесенцією діяльності Держфінмоніторингу й кінцевим результатом його роботи з проведеного аналізу відомостей про фінансові операції, що стали об'єктом фінансового моніторингу, можна дійти висновку, що в описаному варіанті розвитку подій ДСФМ діє незалежно від силових структур і фактично ініціює відкриття кримінального провадження правоохоронцями. У такому випадку початок аналітичної діяльності Держфінмоніторингу передує початку процесуальної діяльності слідчих підрозділів і прокурорів. Іншими словами, в часовому вимірі робота ДСФМ із пошуку, відстеження та ідентифікації активів у процесі здійснення нею аналізу фінансових операцій знаходиться поза часовими рамками роботи правоохоронних органів у кримінальній справі. Описаний варіант моменту вступу Держфінмоніторингу в процес пошуку, відстеження та ідентифікації сумнівних активів є найтиповішим для слідчої ситуації, в якій виявлення факту легалізації злочинних доходів передує встановленню подій, пов'язаних із предикатною кримінальною діяльністю, а саме коли спочатку виявляються відомості про подію, яка стосується злочину з відмивання злочинних коштів, а потім під час його розслідування органом досудового розслідування вживаються заходи щодо з'ясування обставин, які йому передували, в тому числі тих, що стосуються активів, які стали предметом легалізації. У такій слідчій ситуації досудове розслідування проводиться у зворотному хронологічному порядку, тобто від відмивання до предиката.

У другому з наведених варіантів моменту початку своєї діяльності Держфінмоніторинг включається в уже наявне кримінальне провадження, яке було раніше розпочате правоохоронними органами. У такому випадку він вступає в кримінальний процес і долучається до роботи правоохоронців за ініціативою останніх. Відповідно, початок діяльності ДСФМ із пошуку, відстеження та ідентифікації сумнівних доходів відбувається вже після початку роботи правоохоронців із розслідування кримінальної справи й така діяльність вітчизняного підрозділу фінансової розвідки не виходить за часові рамки існування кримінального провадження. Наведений варіант моменту вступу ДСФМ у процес пошуку, відстеження та ідентифікації нелегальних активів є характерним для слідчої ситуації, в якій відомості про подію злочину з легалізації злочинних коштів стають відомими правоохоронним органам у процесі виявлення та розслідування ними оригінального злочину. У такій слідчій ситуації початок кримінального провадження за фактом предикатної злочинної діяльності передує встановленню ознак легалізації злочинних коштів, і досудове розслідування, відповідно, здійснюється в прямому хронологічному порядку, тобто від предиката до легалізації.

Таким чином, для ДСФМ існує два варіанти моменту початку включення в процес пошуку, відстеження та ідентифікації активів у ході виконання своїх завдань із запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: до порушення правоохоронними органами кримінальної справи, коли Держфінмоніторинг фактично ініціює початок кримінального провадження, та після порушення кримінальної справи, зокрема початку проведення

досудового розслідування предикатного злочину, коли ДСФМ підключається до роботи силових структур за вже наявним кримінальним провадженням.

Що стосується АРМА, то його діяльність є повністю похідною від діяльності правоохоронних органів і зумовлена виключно наявністю розпочатого правоохоронними органами кримінального провадження. Агентство згідно з п. 1 ч. 1 ст. 16 Закону № 772-VIII із метою виявлення та розшуку активів вживає відповідно до звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури, судів заходи з виявлення та розшуку активів; відповідно до ст. 17 Закону № 772-VIII забезпечує виконання звернень органів досудового розслідування, прокуратури й судів щодо виявлення, розшуку активів. Як бачимо, Агентство не має права самостійно, за власним бажанням ініціювати початок виявлення та розшуку активів і діє виключно за ініціативою правоохоронних органів. Тобто для здійснення АРМА своїх повноважень необхідною умовою є існування порушеної кримінальної справи. Відповідно, момент початку діяльності Агентства з пошуку, відстеження та ідентифікації кримінальних активів можливий тільки після здійснення правоохоронцями кримінального провадження, а часові рамки діяльності АРМА за часом не будуть виходити за часові рамки існування кримінальної справи. Якщо розглядати момент початку діяльності АРМА в контексті двох описаних вище слідчих ситуацій, то притаманнішою для Агентства видається друга з них, яка передбачає проведення досудового розслідування від предиката до відмивання. У зазначеній ситуації вже відомо про факт скоєння оригінального злочину, й у процесі його розслідування може також з'явитися інформація про існування кримінальних доходів, які потрібно знайти, й для пошуку таких доходів доцільно залучити Агентство. Що стосується слідчої ситуації, в якій проведення досудового розслідування відбувається від легалізації до предиката, то в ній залучення Агентства правоохоронними органами видається менш імовірним, принаймні до моменту відкриття кримінального провадження за ознаками основного злочину, оскільки в такому випадку існують ознаки, які свідчать про легалізацію кримінальних коштів, але ще не можна встановити обставини отримання таких коштів, відповідно, в органів досудового розслідування ще відсутня достеменна інформація про існування злочинних активів, які треба знайти.

Суттєвою відмінністю в компетенції АРМА й Держфінмоніторингу є наявність в останнього повноважень на зупинення фінансових операцій з активами, стосовно яких є підозри, до прийняття правоохоронними органами процесуальних рішень про початок досудового розслідування та розв'язання питання щодо подальшого арешту таких активів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону № 361-IX Держфінмоніторинг може прийняти рішення про подальше зупинення фінансових операцій, здійснене суб'єктом первинного фінансового моніторингу, на строк до семи робочих днів, про що зобов'язаний негайно повідомити суб'єкта первинного фінансового моніторингу, а також правоохоронні органи, уповноважені приймати рішення згідно з КПК України; відповідно до ч. 3 ст. 23 Закону № 361-IX Держфінмоніторинг у разі виникнення підозр може прийняти рішення про зупинення видаткових фінансових операцій на строк до семи робочих днів, про що зобов'язаний негайно повідомити суб'єкта первинного фінансового моніторингу, а також правоохоронні органи, уповноважені приймати рішення відповідно до КПК України. На відміну від ДСФМ, АРМА повноважень із зупинення операцій із виявленими й розшуканими активами не має.

Ще одна суттєва відмінність між АРМА й ДСФМ у контексті діяльності з пошуку, відстеження та ідентифікації злочинних доходів пов'язана з процесуальним статусом активів, які можуть стати об'єктом уваги досліджуваних установ.

Так, п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону № № 772-VIII містить визначення активів: це кошти, майно, майнові й інші права, на які може бути накладено або накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковані за рішенням суду в кримінальному провадженні чи стягнені за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими. Тобто в розумінні Закону № 772-VIII на активи, з якими працює АРМА, може бути накладено арешт як у кримінальному провадженні, так і у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Своєю чергою в кримінальному провадженні відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК України арешт майна допускається з метою забезпечення: збереження речових доказів; спеціальної конфіскації; конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. З наведених положень законодавства можна зробити висновок, що, по-перше, АРМА може працювати не тільки з активами, які можуть виявитися злочинними в ході кримінального процесу, але й з тими активами, які фігурують

у деяких справах позовного провадження в цивільному процесі; по-друге, в кримінальному процесі Агентство може працювати не лише з активами, які можуть стати об'єктами спеціальної конфіскації, але також і з іншими активами, передбаченими КПК України.

Що стосується ДСФМ, то Закон № 361-IX не дає роз'яснень стосовно того, з якими саме активами може працювати Держфінмоніторинг у розрізі виду процесу й мети майбутнього арешту. Водночас він містить визначення доходів, одержаних злочинним шляхом. Так, відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 1 цього Закону такими доходами є будь-які активи, одержані прямо чи опосередковано внаслідок вчинення злочину, зокрема валютні цінності, рухоме й нерухоме майно, майнові й немайнові права незалежно від їх вартості. Можна помітити, що зазначена дефініція кореспондується з одним із випадків застосування спеціальної конфіскації, передбаченим Кримінальним кодексом (далі – КК) України. Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 96^2 КК України спеціальна конфіскація застосовується в разі, якщо гроші, цінності й інше майно одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та / або є доходами від такого майна [10]. Беручи до уваги наведені положення законодавства, а також враховуючи те, що узагальнені матеріали, які передаються Держфінмоніторингом до правоохоронних органів, можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення та дають підстави для початку досудового розслідування, можна дійти висновку, що на активи, які цікавлять ДСФМ, може бути накладено арешт тільки в кримінальному процесі й лише як на потенційний об'єкт спеціальної конфіскації.

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що діяльність АРМА й ДСФМ із пошуку, відстеження та ідентифікації активів як вияв застосування фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності має низку як спільних, так і відмінних ознак. Ці спільності й відмінності визначають специфіку кожної установи в розрізі досліджуваної діяльності й впливають на випадки й умови, за яких відбувається їхня участь у процесі пошуку, відстеження та ідентифікації кримінальних доходів під час різних слідчих ситуацій, що виникають у ході проведення паралельних фінансових розслідувань предикатних злочинів і злочинів із легалізації кримінальних коштів.

Як на пропозицію можна звернути увагу на необхідність вдосконалення профільного законодавства. Зокрема, вважаємо за доцільне ввести в Закон 361-IX термінологію, пов'язану з пошуком, відстеженням та ідентифікацією активів та узгодити її з положеннями Закону № 772-VIII, які містять визначення виявлення та розшуку активів.

Список використаних джерел:

1. Лепський С.І. Фінансова інформація про злочинну діяльність як предмет фінансових розслідувань. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 251–257.

2. The FATF Recommendations: Interpretive Note 30. URL: http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF%20Recommendations%202012.pdf.

3. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text.

4. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text.

5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06 грудня 2019 р. № 361-IX / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831.

6. Про затвердження Порядку надання та розгляду узагальнених матеріалів : Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України від 11 березня 2019 р. № 103/162/384 / Міністерство фінансів України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0368-19#n7.

7. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2019 рік. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2019ua.pdf.

8. Інформація з офіційного сайту Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. URL: https://arma.gov.ua/pryklady

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 січня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.